

§ 16. Ἐὰν ἔχωμεν σειρὰν ἐννοιῶν διατεταγμένων, ὅπως τὰ χρώματα ἐν τῷ ἡλιακῷ φάσματι, οἱ τόνοι ἐν τῇ μουσικῇ κλίμακι κτλ., τῶν ὅποιων ἡ ἀντίθεσις, ἀπὸ σημείου εἰς σημεῖον, ἢ κατὰ τὰ ἄκρα μιᾶς τοιαύτης σειρᾶς, φθάνει τὸ μὴ περαιτέρω τῆς αὐξήσεώς της, καὶ ἔννοιαι αἱ κατέχουσαι τὰ διακεκριμένα ταῦτα σημεῖα, ἢ τὰ ἄκρα τῆς τοιαύτης σειρᾶς, ὃνομάζονται ἐναντίως ἀντέθετοι, ως ἔχουσαι τὴν μεγίστην πρὸς ἀλλήλας ἀντίθεσιν. Τοιαῦται σειραὶ ἐναρτίων ἀντιθέσεων πρέπει νὰ συνίστανται τούλαχιστον ἐκ τριῶν ἐγγοιῶν, αἵτινες νὰ ἔχωσι πρὸς ἀλλήλας ως ἀρχὴ μέσον καὶ τέλος.

Παραδείγματα ἐναντίως ἀντιθέτων ἐννοιῶν ἔστωσαν τὰ: λευκὸν (ὑπόλευκον τεφρόχρονον ὑπομέλαν) καὶ μέλαν· ψυχρὸν (χλιαρὸν) καὶ θερμόν· ἴσοσπλευρον (ἰσοσκελὲς) ἀνισόσπλευρον τρίγωνον. **Φελάργυρος** (οίκονόμος) σπάταλος· ἀδύνατον (ἐνδεχόμενον) ἀναγκαῖον. Ἔτι δὲ τὰ: περιηλιότης ἀφηλιότης· ἐνεργητικὰ (μέσα) καὶ παθητικὰ ῥήματα· καὶ αὖτὲ τὰ τῆς Ἀποκαλύψεως: Α καὶ Ω.

§ 17. Αἱ ἐννοιαι ὃνομάζονται θετικαὶ ἐὰν σημαίνουσιν, ὅτι τὸ ποιὸν αὗτῶν ὑπάρχει ἐν τῷ εἰς ὃ ἀναφέρονται ἀντικειμένῳ: Ὁργανικόν, καρποφόρον, ἀληθές, εὐλαβεῖα, ἐπιτυχία, εἶναι θετικαὶ ἐγγοιαι. **Ἀρνητικαὶ** δέ, ἐὰν τὸ περιεχόμενον αὗτῶν εἶνε ἀρνητικόν, ὅπότε νοῆται ὅτι τὸ ἀντίστοιχον αὐτῷ θετικὸν δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ εἰς ὃ ἀναφέρονται ἀντικειμένῳ, ως: ἀνόργανον, ἄκαρπον, ἀνάληθες, ἀνευλαβεῖα, ἀτυχία.

Διάφοροι τῶν ἀρνητικῶν εἶναι αἱ στερητικαὶ ἐννοιαι, καθ' ὅσον διὰ μὲν τούτων νοεῖται ὅτι λείπει ἀπὸ τὸ εἰς ὃ ἀναφέρονται ἀντικείμενον προσόν τι, ὅπερ ὕφειλεν ἡ ηδύρατο νὰ ἔχῃ. Τοιαῦται εἶναι λ. χ. αἱ ἐννοιαι ἀγράμματος, τυφλός, ἀναίσθητος, στεῖρος, ως πρὸς τὸν ἀνθρωπὸν. Ἐνῷ διὰ τῶν ἀρνητικῶν δηλοῦμεν ὅτι ἀντικείμενόν τι οὔτε ἔχει, οὔτε ηδύρατο τὰ ἔχη ποιότητά τινα ἡ ἴδιότητα. Αἱ αὗται ἐννοιαι τυφλός, ἀναίσθητος, στεῖρος, ἀναφερόμεναι εἰς τὸν γρανίτην εἶναι ἀρνητικαὶ ἐννοιαι. Ὅπου δὲ ἀρνητικαὶ ἐννοιαι φαίνονται περιέ-

χουσαὶ θετικὸν ποιὸν εἶναι συνώρυμοι θετικῶr ἐrrοιῶr· ώς: ἀνησυχία—ταραχή· τυφλός—ἀόρματος· στεῖρος—ἀγονος.

Ἄδριστοις λέγονται αἱ ἔννοιαι αἱ ἐκφερόμεναι προτασσομένου αὐτῶν τοῦ ἀρνητικοῦ οὗ· οἷον οὐκ ἀνθρωπος· οὐ λευκός· κττ. Λέγονται δὲ **ἀδριστοις** διότι οὐδὲρ ὠρισμένοι περιεχόμενον σημαίνουσιν, οὔτε θετικῶς, οὔτε ἀρνητικῶς. Ἡ ἔννοια οὐκ ἀνθρωπος λ. χ. **δυνατὸν** ν' ἀναφέρεται εἰς πᾶν ὅ, τι δήποτε ἀντικείμενον **τῆς νοήσεως** (πλὴν τοῦ ἀνθρώπου), ἔστω τοῦτο ὅν **ἢ μὴ οὐκ**.

§ 18. Αἱ ἔννοιαι λέγονται **ἀτομικαῖ**, ἐὰν ἀναφέρονται εἰς ἐν καὶ μόνον ἀντικείμενον ώς: αἱ Ἀθῆναι· τὸ Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον· ὁ Σοφοκλῆς· τοῦτο τὸ δένδρον· ὁ ἄριστος πάντων· τοῦτο τὸ ἐρυθρὸν χρῶμα. **Καθολικαὶ** δὲ **ἢ καθόλου** λέγονται αἱ ἔννοιαι ἐὰν ἐκάστη νοεῖται ως ὅνομα περισσοτέρων ἀντικειμένων· οἷον: πόλις, κτίριον, ποιητής, δένδρον, ἐρυθρόν.

Διάφοροι τῶν καθ' ὅλον εἶναι αἱ περιληπτικαὶ ἔννοιαι· οἵαί εἰσιν αἱ: Βουλή, προεδρεῖον, σχολή, ἐπιτελεῖον, συντεχνία, ἀγέλη κττ., καθ' ὅτι αἱ μὲν γενικαὶ εἶναι καὶ κατηγοροῦνται ως κοινὸν ὅγομα κατὰ μιᾶς ἐκάστης τῶν ὑφ' ἔκυτάς ὑπαγομένων· ἔννοιῶν, αἱ δὲ περιληπτικαὶ δηλοῦσι μόνον τὸ ἀθροισμα πολλῶν ἀτόμων ἀλλὰ δὲρ δύνανται *r' ἀποδοθῶσιν* εἰς ἐκαστορ αὐτῶν ως ἴδιον κατηγορούμενον. Ο στρατὸς εἶναι περιληπτικὴ ἔννοια, δηλοῦσα τὸ ἀθροισμα τῶν στρατιωτῶν· ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ συναποτελῶν τὸ ἀθροισμα τοῦτο στρατιώτης εἶναι στρατός· οὔτε ὅτι ὁ μαθητὴς εἶναι σχολή, ὁ βουλευτὴς βουλή—καὶ οὕτω καθεξῆς. Ενῷ τὰ εἰς τὴν γενικὴν ἔννοιαν ἀνθρωπος ὑπαγόμενα ἀτόμα: Σοφοκλῆς, Εύρυπίδης, Αἰσχύλος εἶναι καὶ ἐκαστον *iδίᾳ* ἀνθρωπος. Τὰ εἰς τὴν ἐπίσης γενικὴν ἔννοιαν δένδρον ὑπαγόμενα: πλάτανος, δρῦς, πεύκη, εἶναι καὶ καθ' ἐκαστα δένδρα.

§ 19. Εὰν ἀπὸ πληθύος τινὸς καθ' αὐτὸν ἔννοιῶν ἀπορήσωμεν τὸ σύγκολο τῶν κοινῶν αὐταῖς γνωρισμάτων, ἡ μὲν ἐκ τῆς συναφείας τῶν γνωρισμάτων τούτων ἀποτελουμένη ἔν-

νοια ὄνομάζεται γενεκὴ ἔννοια, ἡ γένος τῶν ἔννοιῶν ἔκεινων· αἱ δὲ καθ' ἕκαστα ἔννοιαι, αἵτινες ἀποκαθίστανται πάλιν, ἐὰν προσθέσωμεν εἰς τὸ γένος τὰ ἴδια μιᾶς ἕκαστης γνωρίσματα κατὰ σειράν, ἔνεκα τῆς τοιαύτης αὐτῶν ἐξαρτήσεως χπὸ τοῦ κοινοῦ αὐταῖς γένους, ὄνομάζονται εἶδος τοῦ γένους τούτου. Οὕτως, ἐὰν ἀπὸ ἀριθμοῦ τινος τριγώνων τῶν τριῶν αὐτῶν τάξεων ἀποχωρήσωμεν τὸ ἐν πᾶσι κοινόν, ἦτοι τὸ ἔχειν τρεῖς οἷας δὴποτε γωρίας, ἔχομεν τὴν γενικὴν ἔννοιαν τοῦ τριγώνου ἡ τὸ γένος τριγωνοῦ. Ἐὰν δὲ εἰς τὸ γένος τοῦτο προσθέσωμεν τὰ ἴδια γνωρίσματα μιᾶς τάξεως, νοήσωμεν δηλαδὴ δτὶ τὰ εἰς αὐτὴν ὑπαγόμενα ἔχουσι καὶ τὰς τρεῖς αὐτῷ γωρίας δξείας ποριζόμεθα τὸ εἰς τὴν γενικὴν ἔννοιαν τοῦ τριγώνου ὑπαγόμενον εἶδος τῷ δξυγωρίῳ τριγώνων· ἐὰν τὰ ἴδια γνωρίσματα τῆς ἑτέρας τάξεως: μίαρ ὁρθὴ καὶ δύο δξείας γωνίας, τὸ εἶδος τῷ δρθογωρίῳ· ἐὰν τὰ γνωρίσματα τῆς τρίτης: μίαρ ἀμβλεῖαρ καὶ δύο δξείας ἔχομεν, τὸ εἶδος τῷ ἀμβλυγωρίῳ τριγώνων.

Τὰ ἴδια οὐσιώδη γνωρίσματα, δι' ὧν τὰ εἰς τὸ αὐτὸ γένος ὑπαγόμενα εἶδη διακρίνονται ἀλλήλων, ὄνομάζονται εἶδος διαφορὰ ἐνὸς ἔκαστου. Ἐν τοῖς ἀνωτέρω παραδείγμασιν εἰδοποιὸς διαφορὰ τῷ δξυγωρίῳ τριγώνων εἶναι τὸ δχεῖν καὶ τὰς τρεῖς γωρίας μικροτέρας τῆς ὁρθῆς· εἰδοποιὸς διαφορὰ τῶν ὁρθογωνίων, τὸ δχεῖν μιαρ τῷ τριῶν γωριῶν ὁρθὴ καὶ οὕτω καθ' ἔξις.

§ 20. Ο κατὰ νοῦν ἀποχωρίσμὸς τῶν ἴδιων, ἦτοι διακριτικῶν γνωρίσμάτων τῶν ἔννοιῶν, ὄνομάζεται ἀφαέρεσεις· τὸ δὲ ἐκ ταύτης προκύπτον γένος, ως τὸ ἐν πολλαῖς ἔννοιαῖς κοινὸν σύντολον, ὄνομάζεται ἀφηρημένη καὶ κοινὴ καὶ, ως εἴδομεν, καθόλου ἔννοια.

§ 21. Η εἰς τὸ γένος προσθήκη τῷ εἰδοποιῷ διαφορῷ, δι' ὧν ἀποκαθίστανται τὰ εἶδη αὐτοῦ, καλεῖται ἐπεδειρεσμός· τὰ δὲ οὕτω σχηματιζόμενα εἶδη, καθ' ὃσον ἡ εἰδοποιὸς ἐνὸς ἔκαστου διαφορὰ νοεῖται ἀναποσπάστως συμπεφυκυῖα

τῷ γένει, ὄνομάζονται συγκεκριμένας καὶ ἐπὶ μέρους ἡ μερικὰ ἔννοιαι.

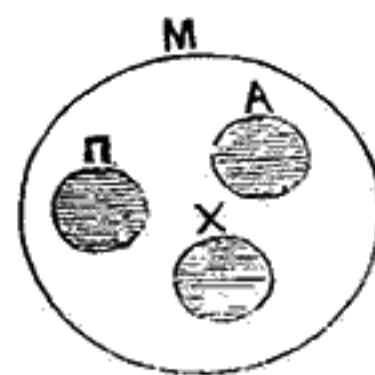
§ 22. Τὰ εἰδη ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ γένους ὄνομάζονται συγγενεῖς καὶ ἐπὶ μέρους διάφοροι ἔννοιαι· αἱ αὐταὶ ὄνομάζονται καὶ ὅμοιαι. Αἱ ἔννοιαι ὁξυγώνιον, ὄρθιγώνιον, ἀμβλυγώνιον τρίγωνον, εἰναι συγγενεῖς, καθ' ὅσον συνανήκουσιν εἰς ἐν ἀμεσον γένος, τὸ τρίγωνον εἶναι ἐπὶ μέρους διάφοροι, καθ' ὅσον διαφέρουσι κατὰ ἐν αὐτῶν γνώρισμα, τὸ μέγεθος τῆς γωνίας· εἶναι ὅμοιαι, καθ' ὅσον ἔχουσι κοινὸν γνώρισμα τὸν ἀριθμὸν τῶν γωνιῶν· οὕτως ὅστε: ὅμοιαι λέγονται πᾶσαι αἱ ἔννοιαι, ὡν τὰ γνώρισματα εἶναι ἐν μέρει μὲν τὰ αὐτὰ ἐν μέρει δὲ διάφορα. Αἱ ἀνωτέρω ἔννοιαι ως ἀποτελοῦσαι ἐν καὶ τὸ αὐτὸν εἶδος, λέγονται ὅμοειδεῖς ἔννοιαι, καὶ εἶναι ως τοιαῦται, ἀντίθετοι πρὸς ἀλλήλας, ἐπομένως διεξευγμέναι, ἀλλὰ συγκριταὶ ἔννοιαι.

§ 23. Τὰ εἰδη τὰ εἰς διάφορα γένη ὑπαγόμενα ὄνομάζονται ἔννοιαι ἐτερογενεῖς ἡ καὶ καθ' ὅλου διάφοροι ἔννοιαι. Καθόλου διάφοροι ἔννοιαι εἶναι αἱ: διάνοια καὶ παράθυρον, πῦρ καὶ κλοπὴ· ὅτε μηδὲν κοινὸν ἔχουσαι πρὸς ἀλλήλας. Ἐτερογενεῖς δὲ μόνον αἱ: μέταλλον καὶ φυτόν· ὅδωρ καὶ ἀνθρωπος· καθόσον ὑπάγονται μὲν εἰς τὴν γενικωτάτην ἔννοιαν σῶμα, ἀλλὰ ἀνήκουσιν ἴδιας τὰ μὲν εἰς τὸ γένος τῶν ὄργανικῶν τὰ δὲ εἰς τὸ τῶν ἀνοργάνων.

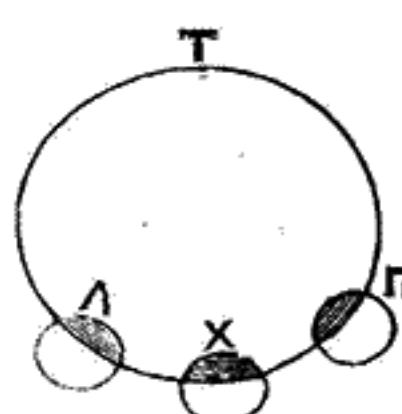
§ 24. Πλογικὴ σχέσις τῶν εἰδῶν πρὸς τὸ οἷοινὸν αὐτῶν γένος ὄνομάζεται ὑπαλληλέσαι· ἡ τῶν εἰδῶν ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ γένους πρὸς ἀλληλα συναλληλέσαι. Άλλα λογικῶς πρέπει νὰ διακρίνωμεν δύο εἰδη ὑπαλληλίας. Πρῶτον αἱ ἔννοιαι τάσσονται ὑπὸ τὸ ἀρώτερον αὐτῶν γένος, ως λ. χ. ὁ χρυσὸς ὑπὸ τὴν ἔννοιαν μέταλλον οὕτως, ὅστε δχι μόνον πάντα τὰ γνώρισματα τοῦ χρυσοῦ καὶ αἱ μεταξὺ αὐτῶν σχέσεις εὑρίσκονται περικεκλεισμένα ἐν τῷ κύκλῳ τῆς ἔννοιας μέταλλον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ ὅμογενεῖς τῷ χρυσῷ ἔννοιαι: πλατέῃ,

ἄργυρος κτλ. ἔχουσαι τὴν αὐτὴν πρὸς αὐτὸν σχέσιν τῆς συναλληλίας· ως ἐν τῷ σχ. 1.

Δεύτερον δμως δύνανται αἱ ἔννοιαι νὰ ὑπαρχθῶσιν ὑπὸ ἐν οἷοι δῆποτε τῶν ἑαυτῶν γρωφίσματων, ως σχ. 1
 λ. χ. ὁ χρυσὸς ὑπὸ τὸ γνώρισμα τηκτόν, οὕτως, ὥστε ὁ χρυσός συμπίπτει μόνον κατὰ τοῦτο αὐτοῦ τὸ γρωφίσμα μὲ τὴν γενικὴν ἔννοιαν τηκτόν, ἐνῷ τὸ ἄλλα μέρη τοῦ περιεχομένου του, ἐκτὸς τοῦ κύκλου τῆς ἔννοιας τηκτὸν κείμενα, μένουσιν ἀπροσδιόριστα ὑπὸ αὐτῆς, φαδηλοῖ τὸ σχ. 2. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἡ ἔννοια Χ εὑρίσκεται ἐν σχέσει συναλληλίας ὅχι μόνον πρὸς τὰς δμογενεῖς αὐτῇ, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὅλως διόλου ξένας κατὰ τὸ περιεχόμενον ἔννοιας, οἵαι εἰσὶ τὰ: λίπος, πίσσα, κηρός κττ. Ἡ πρώτη σχέσις τῆς ὑπαλληλίας ὀνομάζεται ὑπόταξις· τὴν δευτέραν ἡδυνάμεθα ἵσως νὰ καλέσωμεν χάριν διακρίσεως ὑποτέλειας, ὅπως δηλώσωμεν, ὅχι μόνον τὴν παρὰ φύσιν ὑπαγωγὴν ἀλλὰ καὶ ὅτι ἡ εἰς αὐτὴν ὑποβαλλομένη ἔννοια, παύει τοῦ νὰ ἔναι αὐτοτελής ἐν τῷ ἴδιῳ αὐτῆς κύκλῳ.

ΣΧ. 1

ΣΧ. 2

§ 25. Πᾶσα ἔννοια είμπορεῖ ἐπομένως νὰ ὑποβληθῇ εἰς τόσα διεζευγμένα γένη, ὅσα εἶναι τὰ ἐν αὐτῇ διεζευγμένα γρωφίσματα, τὰ ὅποια ἔχει κοινὰ πρὸς ἄλλας ἔννοιῶν τάξεις. Ἐπειδὴ δέ, συγχρινομένη πρὸς οἴαν δῆποτε τῶν τοιούτων τάξεων, είμπορεῖ νὰ ἔχῃ πρὸς τινα τῶν μελῶν αὐτῆς περισσότερα γνωρίσματα, παρὰ πρὸς τὰ λοιπά, φυσικῷ τῷ λόγῳ σχηματίζεται ἐκ τῶν κοινῶν τούτων γνωρισμάτων ἐν γένος, τὸ ὅποιον, πλὴν τῆς δεδομένης ἔννοιας, περιέχει ὑφ' ἐαυτὸ μέρος μόνον τῶν μελῶν τῆς εἰς ἣν ἀνήκει τάξεως· καὶ εἶναι λοιπὸν ὡς πρὸς αὐτὰ γέρος, ἐνῷ ως πρὸς τὸ γέρος τοῦ συνόλου αὐτῶν εἶναι εἶδος. Τοιουτορόπως μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἔννοιας ὅχι μόνον

πλείονα διεζευγμένα γένη δυνατὸν νὰ ὑπάρχωσιν, ἀλλὰ καὶ πλείονα ὑπάλληλα· ἀρότερα δηλαδὴ καὶ κατώτερα γένη. Ἐκεῖνο τῶν ὑπαλλήλων γενῶν μισς δεδομένης ἐννοίας, τὸ δποῖον περιέχει τὰ πλεῖστα αὐτῆς γνωρίσματα ὄνομαζεται προσεχὲς αὐτῆς γένος.

§ 26. Ὁ σχηματισμὸς γενῶν καὶ εἰδῶν ἔγει εἰς τὴν φυσικὴν τῶν ἐννοιῶν κατάταξιν, δι’ οὓς καθίσταται εὐεπιβλεπτος ἡ ἐν αὐταῖς ποικιλία. Ἐὰν λάβωμεν μίαν σειρὰν ἐννοιῶν ΑΒΓΔ, ξέων καὶ μὲν Α καὶ Β ὑπάγονται ὑπὸ τὸ κοινὸν αὐτῶν γένος Η, καὶ δὲ Γ καὶ Δ ὑπὸ τὸ αὐταῖς κοινὸν Θ, τὰ κοινὰ γνωρίσματα τῶν δύο τούτων γενῶν, Η καὶ Θ, παράγουσι τρίτον γένος, Ι, εἰς δὲ μόνον διαφότερα ὑπάγονται ως εἶδη. Ἐπειδὴ δύμως τὸ γένος Ι περιέχει προφανῶς καὶ τὰ κοινὰ γνωρίσματα τῶν τεσσάρων ἐννοιῶν Α, Β, Γ, Δ, ἐννοεῖται δτι εἶναι γένος δχι μόνον τῶν Η καὶ Θ, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰς ἐκάστην αὐτῶν ὑπαγομένων εἰδῶν ΑΒ, καὶ ΓΔ, ως δηλοτὶ τὸ σχῆμα 3.

Ἐν τῷ σχήματι τούτῳ ἡ ἐννοία Η εἶναι τὸ προσεχὲς γένος τῶν Α καὶ Β, ἡ δὲ Θ τὸ προσεχὲς γένος τῶν Γ καὶ Δ. Ἐνῷ η Ι ως πρὸς τὰς ΑΒΓΔ

εἶναι γένος κατὰ πρῶτον βαθμὸν ἀρότερον,
μόνον δὲ ως πρὸς τὰς
Η καὶ Θ προσεχὲς γένος. Ἐὰν εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἐννοιῶν ΑΒΓΔ προστεθῶσι τὰ μέλη Ε καὶ Ζ, τῶν δποίων προσεχὲς γένος ἦναι τὸ Κ, τότε τὰ κοινὰ γνωρίσματα τῶν ἐννοιῶν Ι καὶ Κ, ἀποτελοῦσι τὸ Ἐλάται

Πεῦκαι Δρῦς, Λεῦχαι Μηλέαι, Συχαῖ γένος Λ, τὸ δποῖον ως πρὸς μὲν τὰς ἐννοίας Ε καὶ Ζ εἶναι κατὰ πρῶτον βαθμόν, ως πρὸς δὲ τὰς ἐννοίας ΑΒΓΔ, κατὰ δεύτερον

βαθμὸν ἀρότερον γένος. Τοιουτοτρόπως σχηματίζονται βαθμοὶ ὑπαλληλίας τῶν ἐννοιῶν, ἀποτελοῦντες τὴν λεγομένην λογικὴν κλίμακα. Ἐν τοιαύτῃ τινὶ νοητῇ διατάξει μιᾶς σειρᾶς ἐννοιῶν ἡ μὲν ἀνωτάτη ἐννοια ὄνομαζεται γένος γενικώτατον· αἱ δὲ κατώταται εἴδη εἰδικώτατα. Τὰ γενικώτατα γένη λέγονται καὶ κατηγορέσσε τὰ δὲ εἰδικώτατα εἴδη ἀτομα.

§ 27. Συγήθωσαν λέγεται ὅτι, ἐὰν δι' ἐπανειλημμένης ἀφαιρέσεως προχωρήσῃ τις εἰς ὅλονέν γενικωτέρας ἐννοίας, καταντῷ ἐπὶ τέλους εἰς μίαν μόνην, ἀνωτάτην πασῶν, τὴν τοῦ ὄντος ἡ τὴν τοῦ νοητοῦ ἐννοιαν. Τοῦτο κατορθοῦται μόνον διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς εἰς ὑποτέλειαν ὑπαγωγῆς, ἐν ᾧ ὡς εἴδομεν, παραβλέπεται πᾶν χαρακτηριστικὸν τῶν ἐννοιῶν περιεχόμενον, ὅπως ὑπαχθῶσιν εἰς ἐν κοινόν γνώρισμα, δι' οὗ οὐδόλως ὀρίζεται τὸ περιεχόμενον αὐτῶν. Διὰ τῆς φυσικωτέρας ὅμως ὁδοῦ τῆς ὑποτάξεως προχωροῦντες, κατὰ τὴν τοιαύτην ἀφαιρέσειν, εὑρίσκομεν ὅτι τὸ σύστημα τῶν ἐννοιῶν ἀπολήγει οὐχὶ εἰς μίαν, ἀλλ' εἰς πλειοτέρας ἀνεξαρτήτους ἀλλήλων κορυφάς. Οὕτως αἱ οὐσιαστικαὶ ἐννοιαὶ καταντῶσιν εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ τιτροῦ, αἱ ρήματικαὶ εἰς τὴν τοῦ γίγνεσθαι· αἱ ἐπιθετικαὶ εἰς τὴν τῆς ποιητητοῦ κτλ. πέραν τῶν ὅποιων οὐδεμίᾳ ὑπάρχει. ὑψηλοτέρα ἐννοια, εἰς ἣν νὰ ὑπαχθῶσιν, ὡς εἰς γενικήν τινα ἀρχὴν τοῦ περιεχομένου των. Αἱ θεμελιώδεις αὗται ἐννοιαὶ οὐδὲν ἀλλοί εἶναι είμην αἱ σημασίαι τῶν μερῶν τοῦ λόγου.

§ 28. Τὸ σύνολον τῶν γνωρισμάτων ἐννοίας τινὸς ἀποτελεῖ τὸ ἔσωτερικὸν αὐτῆς ποσὸν καὶ ὄνομαζεται βάθος τῆς ἐννοίας ταύτης, καθόσον τὰ γνωρίσματα ταῦτα τυγχάνουσι συνδεδεμένα πρὸς ἀλληλα καθ' ὥρισμένην τινὰ τάξιν. Τὴν πρώτην θέσιν κατέχουσιν ἐν τῷ βάθει ἐννοίας τινὸς τὰ γνωρίσματα ἔκεινα, ἐκ τῆς εἰς ὅλον συναφείας τῶν ὅποιων συνιστᾶται τὸ ἀνώτατον αὐτῆς γένος. Ἐπιδιορίζοντες τὸ γένος τοῦτο ἀλληλοδιαδοχικῶς σχηματίζομεν ὅλονέν κατώτερος γένη, μέχρις ὅτου φθάσσωμεν· εἰς τὸ προσεχὲς τῆς δεδομένης ἐννοίας γένος. Ἐδικαὶ τοῦτο προσδιορίσωμεν διὰ τῆς τελευταίας εἰδοποιοῦ δια-

φορᾶς, καταντῶμεν εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν ἔννοιαν, τῆς ὅποιας τὸ βάθος προσδιορίζεται οὕτω λογικῶς.

Ἐν τῷ ἐπομένῳ σχήματι καταφαίνεται καὶ ἡ τάξις τῶν γνωρισμάτων πρὸς ἄλληλα καὶ ἡ σειρὰ τῶν ὑπαλλήλων γενῶν, δι' ὧν φθάνομεν μέχρι τῆς δεδομένης ἔννοιας τετράγωνον, κατὰ τὸν προσδιορισμὸν τοῦ ἑαυτῆς βάθους. Δηλαδὴ βάθος τῆς ἔννοιας τετράγωνον εἶναι:

1. Ε. ἔκτασις.
2. Ε.Τ. ἔκτασις τοπική.
3. Ε.Τ.Ε. ἔκτασις τοπικὴ ἐπίπεδος.
4. Ε.Τ.Ε.Π. ἔκτασις τοπικὴ ἐπίπεδος περατουμένη.
5. Ε.Τ.Ε.Π.Ε. ἔκτασις τοπικὴ ἐπίπεδος περατουμένη εὐθεῖαις.
6. Ε.Τ.Ε.Π.Ε.Τ. ἔκτασις τοπικὴ ἐπίπεδος περατουμένη εὐθεῖαις τέσσαρσιν.
7. Ε.Τ.Ε.Π.Ε.Τ.Ι. ἔκτασις τοπικὴ ἐπίπεδος περατουμένη εὐθεῖαις τέσσαρσιν ἵσαις.
8. Ε.Τ.Ε.Π.Ε.Τ.Ι.Ο. ἔκτασις τοπικὴ ἐπίπεδος περατουμ. εὐθεῖαις τέσσαρ. ἵσαις, δρῦς ἐγκλειούσαις γωνίας.

Ἄτ οὖν μία ἐπὶ πλέον προστιθέμεναι λέξεις εἶναι αἱ οἰκεῖαι εἰδοποιοῦ διαφοραὶ τῶν εἰς αὐτὰς ἀντιστοιχούντων εἰδῶν 2, 3, 4, 5 κτλ.

Ἐκ τοῦ σχήματος τούτου ἔννοεῖται εὔκόλως ὅτι οὐσιωδέστατα γνωρίσματα ἐκάστης ἔννοιας εἶναι τὸ προσεχὲς γέρος καὶ ἡ εἰδοποιὸς αὐτῆς διαφορά.

Κατὰ πόσον ὅμως ἡ πρὸς ἄλληλα θέσις τῶν γνωρισμάτων ἔννοιας τινὸς ἔχει σπουδαιότητα ως πρὸς τὴν σημασίαν αὐτῆς, φαίνεται ἐκ τοῦ ἑξῆς παραδείγματος γνωρισμάτων, μεταβαλλόντων θέσιν.

Καλὸς ισχυρὸς ἀναβάτης ἵππου,
καλὸς ἀναβάτης ισχυροῦ ἵππου,
καλὸς ἵππος ισχυροῦ ἀναβάτου,
ισχυρὸς ἵππος καλοῦ ἀναβάτου,
καλὸς ισχυρὸς ἵππος ἀναβάτου.

§ 29. Τὸ σύνολον τῶν ὑπό τινα γενικὴν ἔννοιαν τεταγμένων φίλειών εἰδῶν ἀποτελεῖ τὸ ἔξωτερικὸν αὐτῆς ποσὸν καὶ ὄνομαζεται πλάτος τῆς ἔννοιας ταύτης. Ἡ διάταξις καὶ τῶν συκοτατικῶν τοῦ πλάτους ἔννοιας τινὸς δὲν εἶναι αὐθαίρετος· καθ'

ὅσον ἐκ τῶν συναλλήλων εἰδῶν πρέπει νὰ εὐρίσκωται πλησιον
ἀ.λλήλων τὰ ἔχοντα ως πλεῖστα κοινὰ γνωρίσματα. Ἐν τού-
τοις καὶ οὕτω εἶναι πλείονες τῆς μιᾶς διατάξεις δυναταὶ καὶ
εὐλογοι. Ὅπου δὲ κατὰ τὸν ἀνωτέρω κανόνα μᾶς δίδεται μία
μόνη δυνατὴ κατάταξις, ἔχει τὰ δύο ἑκατέροθεν ἀκρότατα
μέλη τῆς διατεταγμένης σειρᾶς, ως ἔχοντα ἐλάχιστον ἀριθμὸν
κοινῶν γνωρισμάτων πρὸς ἄλληλα, ἀποτελοῦσι τὴν γνωστὴν
ἡμῖν ἥδη ἐραρτιαγάντιθεσιν καὶ λέγονται ἐκ διαιμέτρου
ἀντέθετος ἔνγοναι. Τοιαύτη εἶναι λ. χ. πλὴν τῶν ἐν τοῖς ἔμ-
προσθεν σημειώθέντων παραδειγμάτων, ἡ φυσικὴ τῶν χρωμά-
των διάταξις. **Κέτρενον.** (χρυσοειδὲς) Ἐρυθρόν. **Ἐρυ-
θρὸν** (ιόχρουν) κυανοῦν. **Κυανοῦν** (πράσινον) κέτρε-
νον. Ἐνῷ οἱ καὶροὶ τοῦ ἔτους λ. χ. κατατάσσονται εὐλογώ-
τερον κυκλικῶς· τὰ σημεῖα τοῦ ὅρίζοντος εἰς τὰ ἄκρα δύο
κατὰ τὸ μέσον αὐτῶν καθέτως τεμνομένων εὐθειῶν· ἐπίσης τὰ
τετράπλευρα σχήματα κτλ.

§ 30. Ἀφοῦ τὸ βάθος γένους τινὸς ὅριζεται διὰ τῆς ἀφαι-
ρέσεως τῆς εἰδοποιοῦ διαφορᾶς τῷ ὑπ' αὐτὸν εἰδῶν, τὸ δὲ βά-
θος τῶν εἰδῶν διὰ τῆς εἰς τὸ γέρος ἀλληλοδιαδοχικῆς προσθέ-
σεως τῷ εἰδοποιῶν αὐτῷ διαφορῷ, ἐννοεῖται ὅτι πᾶν ἀνώ-
τερον γέρος ἔχει βάθος μικρότερον ἢ τὰ ὑπ' αὐτὸν εἴδη.

Ἀφοῦ δέ, ως ἐν τῷ ἔμπροσθεν κλιμακωτῷ σχήματι φαί-
νοται, πᾶν ἀνώτερον γένος ἀμέσως μὲν περιέχει εἰς τὸ ἔκυπο
πλάτος μόνον τὰ πρῶτα ὑφ' ἔκυπο τεταγμένα εἴδη, ἐμμέσως
ὅμως καὶ τὰ ὑπὸ ἑκαστον τῶν εἰδῶν τούτων τεταγμένα εἰδι-
κώτερα εἴδη, καὶ οὕτω καθεξῆς, ἐννοεῖται ὅτι πᾶν ἀνώτε-
ρον γέρος ἔχει πλάτος μεγαλήτερον ἢ τὰ ἀμέσως ὑπ' αὐτὸν
εἴδη, καὶ ἔτι μεγαλήτερον ἢ τὰ ὑπὸ τὰ εἴδη ταῦτα εἰδικώτερα
εἴδη.

Διὰ τοῦτο λέγομεν ὅτι: Ἐκ δύο ὑπαλλήλων ἐρροιῶν ἢ
ἔχοντα τὸ μικρότερον βάθος ἔχει τὸ μεγαλήτερον πλάτος, καὶ
τ' ἀνάπταται, ἢ ᔁχοντα τὸ μεγαλήτερον πλάτος ἔχει τὸ μικρό-
τερον βάθος. Καὶ ὅτι: Τὸ πλάτος τῷ εἰδῶν περιέχεται ἐν

τῷ πλάτει τῷ ἀρωτέρῳ αὐτῷ γενῶντος, ἐνῷ τὸ βάθος τῷ γενῶντος περιέχεται ἐν τῷ βάθει τῷ ὑπὸ αὐτὰ τεταγμένῳ εἰδῶντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΕΡΙ ΚΡΙΣΕΩΝ

§ 31. Αἱ ἔννοιαι αὐταὶ καὶ ἄλλοις οὐδὲν ἀποφαίνονται οὔτε περὶ ἀληθείας οὔτε περὶ ψεύδους. Οὕτως αἱ ἔννοιαι: ἀνθρωπος, λευκόν, τραγέλαφος, κλέπτης, δικαιοσύνη, σημαίνουσι μὲν τι, ἀλλ' οὔτε τὴν ἀληθείαν οὔτε τὴν μὴ ἀληθείαν τοῦ ἐν αὐτοῖς νοουμένου δηλοῦσιν, ἐνδισφ δὲν προστίθεται εἰς αὐτὰς τὸ ἐάν, ἢ ποῦ ἢ πότε κτλ. Ήπάρχει ἢ δὲν ὑπάρχει αὐτό. Διότι ἡ ἀληθεία καὶ τὸ ψεῦδος τῶν διανοημάτων ἡμῶν ὑφίσταται λογικῶς ἐν τῇ συνθέσει καὶ διαιρέσει τῶν ἐννοιῶν πρὸς ἀλλήλας καὶ ἀπ' ἀλλήλων· καὶ ως ὁ Ἀριστοτέλης εἶπεν, «ἀληθεύει μὲν ὁ τὸ διηρημένον οἰόμενος διηρεῖσθαι καὶ τὸ συγκείμενον συγκεῖσθαι, ἔψευσται δὲ ὁ ἐναντίως ἔχων ἢ τὰ πράγματα.»

§ 32. Ἡ λογικὴ ἐπομένως, ως ἀσχολουμένη μόνον περὶ τὴν ἀληθείαν ἢ μὴ τῆς τῶν ἐννοιῶν συνθέσεως καὶ διαιρέσεως, ἀρχεται τοῦ κυρίου αὐτῆς ἔργου ἀπὸ τῶν λόγων, δηλαδὴ τῶν προτάσεων. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτων πάλιν ἴδιον αὐτῆς ἀντικείμενον ποιεῖται ἔκείνας μόνον τὰς προτάσεις, δι' ων ἀποφαίνομεθά τι περὶ τινος. Ἐπειδὴ δὲ οἱ εύκτικοι ἢ προστακτικοί ἢ ἔρωτηματικοί λόγοι σημαίνουσι μόνον τι καὶ αὐτοῖς, ἀλλ' οὔτε ἀληθεῖς οὔτε ψευδές, διὰ τοῦτο οὔτοι μὲν καὶ οἱ τοιοῦτοι ἀφήνονται μᾶλλον εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῆς φητορικῆς καὶ τῆς ποιητικῆς, ἢ δὲ λογικὴ περιορίζεται εἰς ἔκείνας μόνον τὰς προτάσεις, ἐν αἷς ὑπάρχει ἐνδεχόμενον νὰ ἀληθεύῃ τις ἢ νὰ ψεύδηται, τουτέστιν εἰς τὰς κρίσεις.

§ 33. Μέρεις εἶναι πᾶσα ἀπόφασις περὶ τοῦ ποιοῦ εννοιας τινὸς ἢ περὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς ἄλλας ἐννοιας. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῆς τοιαύτης ἀποφάνσεως, ἐν μὲν τῇ πρώτῃ περιπτώσει, γνω-

ρίζεται ἡμῖν τέ νοεῖται οὐδὲν νοεῖται εἴν τινι ἐννοίᾳ, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ, τίνες ὅλαις ἐννοιαῖ πρέπει νὰ νοηθῶσι οὐδὲ μὴ νοηθῶσι μετ' αὐτῇς συνδεδεμέναις, διὸ τοῦτο πᾶσα κρίσις συνισταται ἀναγκαῖως ἐκ τριῶν μερῶν: 1) τοῦ ὑποκειμένου, δηλαδὴ τῆς ἐννοίας, περὶ τῆς ἀποφαίνομεθά τι· 2) τοῦ κατηγορουμένου, δηλαδὴ τῆς ἐννοίας, τῆς περιεχούσης τοῦθ' ὅπερ ἀποφαίνομεθα περὶ τοῦ ὑποκειμένου· καὶ 3) τοῦ συνδετικοῦ δηλαδὴ τοῦ εἰδούς τῆς ἀποφάνσεως, ἥτις, θετικὴ η ἀρνητικὴ οὖσα, καταφάσκει οὐ ἀποφάσκει τὸ κατηγορούμενον ἀπὸ τοῦ ὑποκειμένου. Ὑποκειμενος καὶ κατηγορούμενος, δύο γάρ λαμβάνομεν, διοριάζονται καὶ ὥλη τῆς κρίσεως.

34. Άλλα διὰ νὰ γνωρίσωμεν τὴν ἀλήθειαν τοῦ εἰδούς τῶν κρίσεων, διὰ νὰ διακρίνωμεν δηλαδὴ ἐκάστοτε, ἐὰν ὄρθως η ἐσφαλμένως συνδέονται δύο ἐννοιαῖ πρὸς ἀλλήλας η ἀποχωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων, ἐννοεῖται ὅτι πρέπει νὰ ἔχωμεν εἰν μέτρον, καθ' ὃ νὰ μετρῶμεν ἐκάστοτε τὴν ἀλήθειαν η τὸ ψεῦδος τῆς τῶν ἐννοιῶν συνδέσεως. Νὰ ἔχωμεν εἴνα γνώμονα, τοιοῦτον κεκτημένον γενικὸν καὶ ἀπόλυτον κῦρος, ὃστε οὐδεμία ἀνθρωπίνη συνείδησις ν' ἀναγνωρίζῃ ως ὄρθην τὴν τῶν ἐννοιῶν σύνθεσιν η διαίρεσιν, ἐφ' ὃσον αὗται δὲν γίνονται συμφώνως πρὸς τὸν γνώμονα τοῦτον.

Τοιοῦτον τινα κοινὸν καὶ ἀλάνθαστον γνώμονα κατέχει ἀληθῶς η ἀνθρωπίνη συνείδησις ἐν τῷ συνόλῳ τῶν ἀρχῶν, καθ' ὃς ὁ νοῦς ἡμῶν ἐμφύτως διανοεῖται, καὶ ἐφ' ὃν βασίζεται πᾶσα ἀνθρωπίνη γνῶσις καὶ ἐπιστήμη.

Θεμελεώδεις ἀρχαὶ τῆς διενοήσεως εἶναι:

Η ἀρχὴ τῆς ταυτότητος καὶ τῆς ἀντιφάσεως.

Η ἀρχὴ τοῦ ἀποχρῶτος λόγου.

Η ἀρχὴ τοῦ κατὰ πατέρας καὶ μηδενὸς κατηγορεῖσθαι.

Η ἀρχὴ τῆς τοῦ τρίτου η μέσου ἀπολείσεως.

Ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τούτων βασίζονται τὰ τρία καὶ μόνα εἴδη τῶν κρίσεων, αἵτινες εἶναι η κατηγορικαὶ, η ὑποθετικαὶ, η διαζευκτικαὶ.